

ENSV TA Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum

AJALOOLISI SÜNDMUSI JA ÜHISKONDLIKKE VAHEKORDI
KÄSITLEVATE LAULUDE KOGUMISE VÕISTLUS

Tartu 1961

RAHVALUULE KOGUMISE VÕISTLUS

ENSV TA Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakond kuulutab välja ajaloolisi sündmusi ja ühiskondlikke vahekordi käsitlevate laulude kogumise võistluse ning kutsub sellest osa võtma kõiki oma kaastöelisi ja kõiki asjahuvilisi. Võistluse ülesandeks on võimalikult täieliku ülevaate saamine meie rahva võitlusrohkest ajaloost ja selle kajastumisest suulises kunstiloomingus. Sellesisulisi laule on rahva seas tuntud väga palju. Need on suunatud mõisnike ja nende käsilaste, ka kiriku ja pastori vastu, näitavad külaühiskonna-siseseid vahekordi (taluteenijate ja kehvikute laulud), loovad pilte omaaegsetest linnaoludest ja tööliste elust, räägivad sõdadest ja sõduritest-ajateenijatest, jutustavad rahva revolutsioonilisest võitlusest. Mitmeid neist lauludest, nagu 1905. a. sündmusi kajastavat "Saksad surevad, mõisad põlevad", Suure Isamaasõja aegset "Tallinna linnas Kadrioru lossis istus Litzmann, nagu mossis", paljusid kirikulaulu paroodiaid jm. mäletatakse praegu veel üsna hästi, mistõttu nende teisedid ja andmed leviku kohta on kergesti kättesaadavad ja võimaldavad käesolevast üritusest igatüüpi osa võtta. Suurem osa on aga juba ununemas, mistõttu nende jäädvustamiseks on praegu viimane aeg.

"Ärgu unustatagu seda, et üksainus laulutekst või selle

katkegi koos vastavate andmetega väärrib ülesmärkimist ja Kirjandusmuuseumile läkitamist. Võistluse kordamineku määrab ju ikkagi kogu laekunud materjal tervikuna, 100 väikesaadetist võivad aga koos olla rohkemgi väärt kui 1 auhinnatöö.

Lähemad juhendid sellest, mida ja kuidas koguda, leiduvad "Rahvapärilmuste Kogu" 1. ja 2. vihus (I.Rüütel "Ajaloolisi sündmusi ja ühiskondlikke vastuolusid kajastavad laulud" ja "Koguge mälestusi ja laule 1905.-1907.a. revolutsioonisündmustest") ning on KM rahvaluule osakonnas olemas äratrükina, mida saadetakse igale soovijale.

Võistlusest võivad osa võtta kõik asjahuvilised ja ka kollektiivid (kultuurikomisjonid, kodulooringid, koolid, pioneeriorganisatsioonid jne.).

Võistlusest osavõtjad peavad materjali esitama nõuetekohaselt vormistatuna, s.o. kirjutatud tindiga harilikesse koolivihikutesse, kusjuures lehe siseserv jäetagu vähemalt 1 cm ja välisserv 2 cm laiuselt tühjaks. Kõik laulud või kirjeldused tulevad nummerdada.

Korjandus peab olema varustatud järgmiste andmetega: kust ja millal materjal on kogutud, kes selle on kogunud ja kellelt see on kuuldud. Materjal peab olema kirja pandud täpselt nii, nagu see esineb rahvasuus või käsikirjalistes laulikutes, sealjuures tuleb säilitada ka keelemurre. Nõuetele mittevastavat materjali võistlusel ei arvestata.

Võistlusele esitatavad tööd tulevad toimetada Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonda (Tartu, Vanemuise 42) hiljemalt 1.märtsiks 1962.a. Samasse võib pöörduda ka igasuguste töössse puutuvate küsimustega.

Parimate kogude eest antakse rahalisi preemiaid järgmiselt:

I auhind - 75.- rbl.

II auhind - 50.- rbl.

III auhind - 30.- rbl.

Peale selle jagatakse välja ergutuspreemiaid raha kui ka rahvaluule-alase kirjanduse näol.

Žüriil on õigus vajaduse korral välja anda mitu esimest, teist ja kolmandat auhinda. Vastava materjali puudumisel võidakse mõni preemia jätta välja andmata.

Kõik võistluse käigus laekunud materjalid jäävad muuseumi valdusse.

KOGUGE MÄLESTUSI JA LAULE 1905.-1907.A.
REVOLUTSIOONISÜNDMUSTEST!

Ingrid Rüütel,

ENSV TA Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi teaduslik
töötaja

Meie unustusse vajuvate regivärsside hoolika talletamise kõrval ei tohi rahvalaulude kogumisel kõrvale jätta ka uuemaid, riimilisi laule. Viimaste hulgas on üheks väärtuslikumaks 1905.-1907.a. revolutsioonisünnimusi kajastav laulude rühm. Neis lauludes väljendas meie rahvas oma viha tsarismi ja mõisnike vastu, valmisolekut tõusta ja heita endalt vägivalla köidikud. Lauludesse valas rahvas ka oma sügava leina vabaduse eest langenud seltsimeeste üle. Neid laule, samuti nagu nendega seotud sündmusigi, mäletab aga praegu ainult vanem põlvkond. Seepärast on viimane aeg ka nende jäädvustamisele ja tulevastele põlvkondadele parandamisele tõsiselt mõelda.

Et iga rahvaluulelise nähtuse puhul on oluline teada selle ühiskondlikku tausta, siis tuleks kõigepealt välja selgitada, mida teatakse jutustada 1905.-1907.a. revolutsiooniga seotud sündmustest, sedaenam, et sellel on ka suur ajalooline väärtus. Siinjuures võiks silmas pidada järgmisi küsimusi.

1. Kuidas elasid tööliselised tsarismi ajal (nende töö- ja elutingimused, meelelahutusviisid)? Mida teatakse jutusta-

da revolutsiooniliste meeleolude tekkimisest ja väljaastumistest enne 1905.a. revolutsiooni (streigid, salajased miitingud, 1.mai tähistamised)?

2. Mida teatakse jutustada 1905.-1907.a. revolutsioonisündmustest linnades?

3. Mida mäletatakse mõisatööliste ja talupoegade elust ning vahekorrast mõisnikega enne 1905. aastat?

4. Mida teatakse jutustada talupoegade väljaastumistest (mõisate põletamisest jne.) 1905.-1907.a. revolutsiooni päevil?

5. Mida teatakse jutustada kiriku ja pastorite osast revolutsioonisündmustes ja neile järgnenud arveteõendamisel rahvaga?

6. Mida mäletatakse ülestõusu mahasurumisest - karistussalkade arveteõندamisest rahvaga, vangistamistest, tööliste vallandamisest pärast revolutsiooni?

Rahvaluulekogu ja seisukohalt on muidugi peamiseks huviobjektiks revolutsioonisündmustega seotud laulurepertuaar. Selle väljaselgitamist abistagu järgnev küsitluskava.

I.

1. Milliseid rahvusvahelise proletariaadi võitluslaule lauldi 1905.-1907.a. revolutsiooni perioodil ("Internatsionaal", "Marseljees", "Varšavjanka", "Punane lipp", "Julgesti, vennad, nüüd tööle", "Leinamarss" jt.)? Kas neid tunti ka maaproletariaadi seas?

2. Millised rahva enese või eesti proletaarseste kirjanike loodud võitluslaulud olid populaarsed? Kas tunti näiteks laulu algussõnadega

Sind, rahvas, pressind, pimestand
riik, keiser, pappe võim.

II

Milliseid 1905.-1907.a. revolutsioonisündmustest jutustavaid laule mäletatakse? Kas tunti näiteks järgmiste algussõnadega laule?

1. Kõik Vene riigi seadus
on ropp ja roojane...

laul on tuntud ka algussõnadega

Küll vana ea orjus,
mis hirmus oli see...

või

Vene riigipea
seal tukub trooni peal...

Laul jutustab Vene-Jaapani sõjast ja sellele järgnenud revolutsioonisündmustest kui ka selle verisest mahasurumisest - rahva tulistamisest Tallinna Uuel turul tsaarivõimude poolt.

2. Üks tähtis aasta ajaloos
oli sündind ükstuhat üheksasada kuus...

ja

3. Kui aastasada täis sai
ja viis veel sealt üle jäi...

jutustavad samuti mitmesugustest revolutsioonisündmustest - viimane eriti tsaari manifesti väljaandmisest 17.oktoobril 1905.

Järgmised laulud kajastavad talupoegade väljaastumisi:

4. Saksad surevad, mõisad põlevad,

mets ja maa saab meitele.

Kas tuntakse seda laulu ka pikemal kujul?

5. Eesti poisid, eesti mehed,
lugge kord ajalehed...
6. Kui lähen mööda Põide kergust,
siis mul paistab vastu ergust...
7. Oh armsad eesti talupojad,
praegu on teil rasked ajad...
8. Sügisel oktoobrikuu
on sakstel väga õnnetu...
või
Kui mina tulin Salust talgust,
nägin metsas tulevalgust...

III

Pärast revolutsiooni mahasurumist said rahva hulgas eriti populaarseks laulud, mis kajastasid tsaarivõimude julma arveteõiendamist ülestõusnutega. Milliseid sellesisulisi laule mäletatakse veel? Kas tuntakse näiteks järgmisi?

1. Metsa raiutakse, haljast metsa,
vanad männid seisvad tõsiselt...
2. Kui aastanumber sai 1906,
siis sündisid Saaremaal kohutavad lood...
3. Tallinnast Rahumäele
on umbes versta kuus...
4. Vaikne hommik, ilm oli vaga,

vaevalt tõusnud päiksekiir...

5. Seal Jõhvi ümber sündinud
on kohutavad lood...
6. Seal Vigalas olid sündinud
need kohutavad lood...
7. "Kohila peksulaul":
Päike tõuseb kuldsest taevast,
näitab valgust üle maa...
8. Seitsesada aastat
läind mööda nutuga...
9. Seal vaikse Paala kalda peal
ma üles kasvasin...
või
Seal väikse Muhu saare peal
ma üles kasvasin...
10. Üks vangimaja Paides,
mis alles ehitud...
11. Valu tundmus rinda rõhub,
und ei tule silmisse...
12. Käll ilmas näed sa nähtusi
ja ettetulnud juhtusi...
või
Kord meie kallil kodumaal
see kangelane Hannibal...
või

See Rapla hingekarjane
on musta ronga sarnane...

IV

1905.-1907.a. revolutsiooni ajal olid populaarsed ka mitmesugused paroodiataolised laulud. Need olid loodud mõne kirikulaulu või muu tuntud laulu eeskujul ja neid lauldi eeskujuks võetud laulu viisiga. Laulu sõnadele anti hoopis erinev sisu - nad olid suunatud tsaarivõimude ja mõisnike vastu, sageli kajastasid ka revolutsiooni mahasurumist.

Kas tuntakse neist järgmisi?

1. "Ärgake, nii võimud häädvad
ja uksest sisse tulla püüdvad...
2. Püha õõ!
Jõulu õõ!
- - -
Madis võllas ja Mariel
haige lapsuke põlvede peal...
3. "Õõ nüüd jõuab jälle
segadustega...
4. Ei saa me abi keisri käest,
kes rahva verest elab!...
5. Oh anna tuhat rubla mulle...
6. Kord meil sündis väike tüli
mõisavanematega...

7. Minge üles Lasnamäele,
paemurru künkale...
8. Kas tunned maad, kus rendiolud
on korratud, segased...
9. Kas tunned maad, kus paganateks
veel pärisrahvas hütitud saab...
10. Me vallamaja väravas
kui hirmus oli see...
11. Nüüd paistab meile selgesti
ja paugud kostvad julgesti...

- - -

Milliseid 1905.-1907.a. revolutsiooni kajastavaid laule peale nimetatute veel tuntakse?

Kas teatakse jutustada, milliste konkreetsete sündmuste või isikutega nimetatud laulud seotud olid?

Kas neid laule on lauldud ka pärast 1905.-1907.a.? On neid hiljem seotud teiste sündmustega ja muudetud sellele vastavalt?

Laulude üleskirjutamise juures pandagu tähele järgmist.

1. Kõik laulud, ka eespool nimetatud, tuleb kirja panna täielikul kujul, sest paljusid laule lauldi eri kohtadel erinevalt.

2. Kui tervet laulu enam ei mäletata, märgitagu üles niipalju, kui meeles on. Tähtis on teada kasvõi ainult seda, kas teatud kohas mingit laulu tuntud on või ei.

3. Tuleb ära märkida, millisel teel laul levinud on -

kas seda lauldi, loeti või levitati käsikirjas.

4. Samuti on oluline, kus linnas või maakohas ja millal seda kuulnud on ning kes seda laulsid. Kui on teada laulu autor, märgitagu ka see.

5. Väga vajalik on üles kirjutada ka laulu viis. Kui see aga pole võimalik, tuleb tingimata märkida vähemalt seegi, kas mingi laulu viisi üldse teatakse.

6. Huvitav on ka teada, kas samal viisil ei lauldud veel mõnda muud laulu. Kui viis oli tuntud ka mingite teiste sõnadega, siis tuleb ka need ära märkida.

- - -

Peale 1905.-1907.a. revolutsiooniga seotud laulude tuleb kirja panna teisigi uuemaid rahvalaule, nagu näiteks mitmesugused mõisnike ja pastorite vastu suunatud laulud, Veebruarirevolutsiooni, Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni ja Saaremaa ülestõusu (1919.a.) kajastavad laulud, kodanliku vabariigi aegsed töölislaulud, kodanliku valitsuse vastu suunatud paroodiad jne.

Suuliste mälestuste ülestähendamise kõrval tuleks rahvalaule kogumisel kasutada muidki võimalusi - nimelt vanu käsikirjalisi laulikuid. Kui neid laulikuid pole võimalik muuseumile päriks saata, siis oleks väga soovitatav, kui saadetakse laulik ajutiselt kopeerimiseks. Kui aga seegi on võimata, siis oleks hea, kui sealt mõningaidki laule kopeeritakse. Sealjuures tuleb tingimata märkida, kellele laulik kuulub, mis ajast ta pärineb ja kus linnas või maakohas lauliku omanik elas.

AJALOOLISI SÜNDMUSI JA ÜHISKONDLIKKE
VASTUOLUSID KAJASTAVAD LAULUD

Ingrid Rüütel,

ENSV TA Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi teaduslik
töötaja.

Meie rahva vanem lauluvara on regivärsiline. Sajandeid saatis see esivanemate elu hällist hauani, kajastas kaunis kunstivormis nende mõtteid ja tundeid, argipäeva ja peo- hetki, ühiskondlikke olusid ja tühtlasi ka vastupanu päris- orjuse ikkele. Aegade muutumine tõi laulu uusi teemasid ja uusi vormielementegi. Juba XVII sajandist alates võib säili- nud andmete põhjal mõnevõrra jälgida riimilise laulu tekki- mist. Täiesti valitsema pääses see XIX sajandil ühenduses murranguliste sündmustega rahva ühiskondlik-majanduslikus elus. Feodalismi lagunemine ning kapitalistlike suhete ku- junemine teravdas võitlust küla ja mõisa vahel. Talurahvas muutus aktiivsemaks, arvukamaks ja otsustavamaks muutusid vastuhakud ja ülestõusud. Kuid uued ja järjest teravnevad klassivahekorrad tekkisid ka külas endas, külarahva omava- helised suhted hakkasid kujunema teistel alustel kui vare- malt. Uutes tingimustes hakkas rahva seas levima haridus, kujunesid uued kunstilise isetegevuse vormid ning avardusid kokkupuuted teiste rahvaste ja nende kultuuriga. On loomu- lik, et uus, aktiivsem elutunnetus pidi lauluski ennast väljendama uues vormis. Seega on riimiliste laulude tek-

kimine seaduspäraseks nähtuseks meie rahvalaulupärandis. Kahjuks on aga nende kogumine olnud üsna juhuslik. Kuna selle vanemad kihid hakkavad omakorda juba unustusehõlma vajuma, on viimane aeg neid praegu veel üleskirjutustes jäädvustada.

Riimiliste rahvalaulude üheks väärtuslikumaks rühmaks on ühiskondlikke vahekordi ja ajaloolisi sündmusi kajastavad laulud. Need laulud on huvipakkuvad mitte üksnes meie rahva kunstiloominguna. Kajastades kõige vahetumalt rahva mõtteid ja meeleolusid mitmesugustel ajajärkudel, on nad ühtlasi ka omapärasteks ajaloo allikateks. Riimilises rahvalaulus jutustatakse kõigist eesti rahva ajaloo tähtsaimast sündmusist, alates võitlusest sissetungivate ristirüütlite vastu ja lõpetades Suure Isamaasõja ning sellejärgse perioodiga. Üksikasjalisema pildi selle kohta annavad järgnevad küsitluskavad. Neis on meenutamise hõlbustamiseks nimetatud paljude teadaolevate laulude algusi. Pandagu kirja iga mälestuskild nende kohta, kasvõi väike katkegi koos andmetega laulmise ajast ja kohast. Kuid need on ikkagi vaid osa rahvasuus levinud vastava sisuga lauludest, seda võetagu kogumise juures alati arvesse. Kindlasti püütagu meenutada teisigi sellesisulisi laule.

Küsitluskavades nimetatud rahvalaulude kõrval esineb ka mõni n.ö. kirjandusliku päritoluga, tuntud või ka mitteteadaoleva autori laul. Mida enam levis rahva seas kirjaoskus, seda ähmasemaks muutus ju piir rahvaluule ja kirjanduse vahel: ühelt poolt aitas trükisõna levida rahvalaulul, teiselt poolt aga levisid kirjandusliku päritoluga laulud suuliselt rahva seas, kusjuures neid sageli vabalt muudeti ja

nad omandasid seega rahvaluule tunnuseid. Mõned kirjandusliku päritoluga laulud, aga ka omaloomingulised, millel laiem levik seniste andmete järgi puudub, on paigutatud küsitluskavadesse siis selleks, et välja selgitada, kui võrd ja millisel kujul olid nad populaarsed rahva seas, samuti kus ja millal neid lauldi või levitati. Seega huvitavaid nende juures samad küsimused, mis juba tuntud rahvalaulude juureski.

Peale nimetatute väärrib erilist tähelepanu veel üks omapärane laululiik - kupleed. Küsitluskavas on nimetatud vaid mõni üksik, sest nende leviku kohta on seni väga vähe andmeid kogutud. Ometi on teada, et neid loodi ja lauldi omal ajal väga palju. Linnades, aga ka maakohtades, oli tuntud kupliste, kes esinesid kupleedega mitmesugustel piduõhtutel ja teatrietenduste alguses või vaheaegadel. Sealt levisid need ühiskondlikke paheid piitsutavad või inimlike nõrkusi väljanaanavad naljalaulud sageli ka rahva sekka. Reageerides erksalt kaasaja päevasündmustele, iseloomustavad nad mitte ainult teatud ajajärgu rahva laulurepertuaari, vaid ka ajajärku ennast. Seepärast tuletatagu meelde vanu kupleelaule ja võimaluse korral lisatagu ka andmeid nende autorite ja esitajate, samuti ettekandmise ja leviku kohta.

Paljudele riimilistele lauludele oli iseloomulik käsi-kirjaline levik. Neid kirjutati endale kui ka üksteisele laulualbumidesse ja kladedesse. Seepärast otsitagu üles ka veel alles olevad laulualbumid! Oleks väga tänuväärne, kui saaks need tervikuna saata Kirjandusmuuseumile, kus neid hoolega hoitakse ja säilitatakse. Kui neid aga loovutada ei taheta, võiks sealt vähemalt järgnevate küsitlus-

kavade raamidesse kuuluvad laulud maha kirjutada.

Peetagu silmas aga seda, et laule tuleb üles kirjutada ainult rahvasuust või käsikirjalistest laulikuteest, mitte aga trükitud allikatest, kus neist paljusid aeg-ajalt on avaldatud. Kuid kui mõni siia kuuluvaist lauludest on just trükitud laulikust õpitud, siis see tõsiasi väärrib küll märkimist. Sel juhul pole aga vaja laulu teksti tervikuna üles kirjutada, vaid piisab pealkirjast ja algusridadest. Muidugi lisatagu ka, kui mäletatakse, millisest laulikust laul on õpitud.

Laulu sõnadele lisatagu ka viis. Noodikirja mittetundmise korral märgitagu seegi, kas viisi üldse teatakse.

Ühegi laulu üleskirjutuse juures ärgu unustatagu vajalike andmeid, ilma milleta üleskirjutise teaduslik väärustus on üsna väike. Lauludele lisatagu tingimata:

- 1) saatja nimi, vanus, tööala ja elukoht,
- 2) teiselt isikult üles kirjutatud laulude puhul samad andmed ka laulu esitaja või lauliku omaniku kohta;
- 3) kus laulu lauldi (millises linnas või maakohas, samuti kas omaette kodus või mitmesugustel kooskõimistel);
- 4) millal lauldi (millistel aastatel, kas hiljem pole laulu ehk muudetud ja kohandatud teisele olukorrale);
- 5) kuidas lauldi (kas üksi või hulgakesi, kas lihtsalt istudes või mingi tegevuse, tantsu saatel jne.);
- 6) kui võrd laul levinud oli ja kes seda laulsid (kas ainult mingi kitsam ringkond või tunti seda laiemalt);
- 7) andmed laulu looja kohta, kui see on teada;
- 8) andmed laulu meloodia kohta: kas sama viisi tuntakse ka mingite teiste sõnadega. Kui jah, siis milliste sõ-

nadega seda varem tunti?

Kindlasti on laulude teadjal ühe või teise lauluga seotud ka üksikasjalisemaid mälestusi. Väga hea oleks, kui mõne laulu juurde lisataks selline pikem kirjeldus selle laulmise, aga ka sündmuste või ajaajärgu kohta, mida laul kajastab.

Ajaloolisi sündmusi ja ühiskondlikke vahekordi kajastavaid rahvalaule on tuntud väga arvukalt. Võib öelda kahtluseta, et praegugi tunneb igatks meist vähemalt mõnda neist lauludest. Sellest hoolimata on nende kirjapanekud seni võrdlemisi puudulikud. Iga üksikteadegi mõne laulu tundmisest ühes või teises kohas ühel või teisel ajal väärrib ülesmärkimist, sest mägi kasvab ju liivaterast. Kujutagem, milline tohutu materjal koguneks, kui näiteks iga inimene saadaks kasvõi üheainsa laulu või laulukatkegi! Iga väiksemgi saadeti on vajalikuks täienduseks meie suurele, kuid osalt siiski veel lünklikule rahvaluulekogule ja aitab kaasa meie rahva kultuuripärandi jäädvustamisele. Kogumise hõlbustamiseks aga esitatakse järgnevad käsitleuskavad.

I. Mõis.

Üheks vanemaks ja ka arvukamaks rühmaks ühiskondlikke vastuolusid ja ajaloolisi sündmusi kajastavate laulude hulgas on talurahva ja mõisa vahelisi suhteid käsitlevad laulud. Saksa ristirüütlite sissetung Eestisse ning sellele järgnenud maarahva pärisorjastamine nende poolt kujundas ju aastasadadeks meie rahva saatuse. Si suudetud aga surmata

rahva võitlusmeelt ja viha oma rõhujate vastu, mis ajuti küll ainult hõõgus nagu tuli tuha all, vahel aga ka leegina loitma lõi. Orjapõlve kibeduse, aga ka oma ärksa protestivaimu valas rahvas laulusse.

Mõisavastane teema algab juba regivärsiliste lauludega. Kas mäletatakse veel selliseid laule, nagu

1. Oleks minu olemine,
teiseks minu tegemine,
ma paneks härrad härgadeks...
2. Oh ma väikene mehekene,
põlve pikku poisikene...
3. Kui ma pääsen mõisa'asta,
siis ma pääsen põrgu'usta... jt.?

A.

Riimiliste mõisateemaliste laulude hulgas paistavad kõigepealt silma laulud, mida iseloomustab üldistav-ajalooline laad ja enamasti ka sündmustiku laiahaardelisus. Ka isiklikke mälestusi või kitsama kohaga seotud sündmusi vaadeldakse kogu Eestimaa saatuse osana. Sellised laulud on tavaliselt kantud rahvusliku ärkamisaja vaimust, kajastades eestlaste ärrganud rahvustunnet ja teadlikku viha saksa orjastajate vastu. Neis maalitakse pilte rahva ajaloost: kõneldakse eestlaste muistsest priipõlvest, saksa vallutajate sissetungist meie maale, sellele järgnenud raskest orjaajast, mõisnike vägivallast, pastorite silmakirjalikkusest, rahva väljaastumisest oma rõhujate vastu

(näit. Pühajärve sõjast), lõpuks Eestimaa liitmisest Vene tsaaririigiga ja pärisorjuse kaotamisest. Sageli haarab üks laul kõiki neid eesti ajaloo ajajärke, vahel aga ka ainult üht neist, eriti mõisnike võimuaega, vaadeldes sedagi laia, üldistava pilguga.

Kas mäletatakse veel neist järgmisi laule

1. Laulutsüklist "Eesti mees ja tema sugu":

a) Eesti mees ja tema sugu,
neist ei peeta kuskil lugu...

b) Ei ma tea, mis see viga,
talupoega hütaks "siga"...

c) Ei ole õigust Eestimaal
ei sõnal ega teol...

d) Talupojal paksu turja,
sest et nema omma orja...

e) Vana eesti härra kurjus,
kui ta karu viisil karjus...

f) Mõni eesti usupapp
on kui vihas mõru sapp...

Nimetatud laulud levisid ka ühise laulutsükliina, algus-sõnadega:

Rahusõbrad, tulge ütten...

või

Kaugelt tagasi ma tulin...

Sagedasti on igal laulul kindel pealkiri, näit. "Vale õigusest Eestimaal", "Talupoja seisusest" jt., mis tuleb

samuti kirja panna.

2. Kas tuntakse laulutsükliit algussõnadega
Suur herr von Richter kirjutab
ja iga meest ta hurjutab...

või üksikuid laule sellest tsüklist:

- a) Oh vennad, kuulge seda,
üks tuhat ja kakssada...
- b) Üks tore, uhke rahvasugu,
kes täidab üksnes oma pugu...
- c) Oh eesti mees, sa vaene vilets,
sind hirmsast piinab junkruselts...

Kas tuntakse veel järgmisi samasisulisi laule:

3. Armsad eesti vennad,
vaatke tagasi...
4. Kui viimast eesti vanemat
siit räätlimõök viis hauda...
5. Oh sa vaene eesti sugu,
kätill on hale sinu lugu...
6. Vanaaegne mõisahärra
riisus rahvast tuhatvõrra...
7. Oh see kuri Kure salu
tegi meile palju valu...
8. Eesti rahvas oli rahvas,
seisis tugev, vägev, vahva...
9. Kosta kaugel, kurblik viisi...

või

Kosta kurblik laulu kõla...

10. Siis oli elu meie maal,
kui oli saksa Šaksamaal...
11. Ringi käivad ajarattad
raugemata rutuga...
12. Nii rääkis reisija omal aal,
kui käis meid vaatmas Baltimaal...
13. Unustage hirmupäevad,
ennemuistse mure päevad...
14. Mu isa rääkis minule,
kui olin alles lapsuke...
15. Tumedalt paistavad müürid,
Viljandi varemed seal...
16. Ma järjest pean laulma su valust,
mu kullane kodumaa...
17. Sa üle ilma ilus ja kuulus Eestimaa,
kui kaua kalmu vilus sa tahad viibida...
18. Kui olin veel nooruse aastate sees
ja karjakepp ajuti käis minu käes...
19. Rahval raske priius oli,
kõigil kibe häda tuli...
20. Kuulgem, näädse põlve sugu,

kuidas vanast oli lugu...

21. Kui alles lapsepõlves
ma murul mängisin...
22. Kui näed sa mõnda Eestimaal
nõud eesti rahvast sõitvat...
23. Vanaaeg oli vaenuaeg,
orjaaeg oli okkiline...
24. Kui enne oli orjapõli
ja kupja, kiltri kepi põli...
25. Pikad, pikad aastasajad,
verised ja rasked ajad...

Siia võiks lisada ka veel rea satiirilisi laule, mis on samuti suunatud saksa mõisnike võimutsemise vastu Bestis, kuid see mõte on väljendatud teravas pilkevormis. Sellised on näiteks:

26. Oh isa Rhein, mis istud sa,
eks tõuse kord ka üles...
27. Targa Taara turu peale
seati suured lauad üles...
28. Kõik põrgu vait ja kurat unes...
29. Kui muiste rahvad rändasid
veel mööda maad ja kõrbesid...
30. Ei taha meie tarku päid,
see teeb meil meelevaalu...

31. Et terve koguduse töö
saaks ainult minu kasuks...
32. Parun Prallen, krahv von Graben,
balti pojad Baltimaalt...
33. Lõunamaa ja lõunaaeg,
palav päike. Püha Niilus...
34. Kas tunned maad, kus rendiolud
on korratumad, segased...
35. Raha, raha, anna raha,
seda kisa igalpool...
36. Minge üles Lasnamäele,
paemurru künkale...

B.

Teise rühma mõisa ja talurahva vahetõrki käsitlevatest lauludest moodustavad igapäevast mõisaaegset elu kajastavad olustikulised laulud. Neis puudub eelmisele rühmale iseloomulik ajaloolis-üldistav laad. Nad maalivad pilte mõisaelust, väljendavad teomeeste, moonakate ja talupoegade mõtteid ja elamusi, olles igapäevaste elusündmuste otsesteks kajastusteks. Luues pilte rängast tööst, alandavast ihunuhtlusest, südmetuist mõisnikest ja nende alatuist käsilastest, toovad need laulud värvikalt, elavalt meie silme ette ühe masendavama lehekülje rahva minevikust - muistse mõisaorjuse.

Vanematel inimestel on mõisate ajast kindlasti säilinud

isiklikke mälestusi. Ka nende ülestähendamine oleks vajalik, eriti kui need üht või teist laulu lähemalt seletavad.

Milliseid teomeeste elu-olu kajastavaid laule või laulukatkeidki veel mäletatakse? Kas tuntakse järgmiste värs-sidega algavaid laule?

1. Kui suvel kangel palaval
mind päike väga kõrvetab...

või

Mis teeb see vaene teomes,
kui ei käi härjad vao ees...

või

Kubjas kuri, vikat näri,
haganane leib ja hapud silgud...

või

Kubjas karjub: "Jõua Järi,
eks sa tea, et härra kuri...

2. Kevadel aprillikuus,
siis algab mõisateenistus...

3. Alles olin ma asuja,
peale ilma ju pesija...

4. Sest mul oli hale meel,
et mu pruut käis pärjaga...

5. Vaata neid aga mõisamehi,
mis nad õssel hulguvad...

6. Uit-tuit oli toimis,
kõik asi oli korras...

7. Ui-ui-uppi, ai-ai-appi,
meil on kodus kõigest nappi...

Kas viimast laulu laulsid ka moonakad, popsid või vae-
sed talupojad?

8. Saks tegi saaja, poiss tegi pulma...
9. Kas tüdruk tohib laiselda
ja kupja vastu hakata...
10. Mis sina, lontrus, eile tegid?
Eile tegin teo saha...
11. Es sünni selgä orja särk,
kui jo moisah ma malka maitsi...
12. Saksad sõitvad saaniga,
mina, vaene, kelguga...
13. Lähme linna kirjutama,
oma elu kergitama...
14. Teo-aga-mehed, teo-aga-poisid,
lööge kirved palki seinä...
15. Kui koitus kupja, kiltri hääl
ju kõlab mõisa nurme peal...
16. Oi-oi, oi-oi, orjus raske,
päevapalk on pisike ...

Kas tuntakse laule moonakatest ja muudest mõisatöölis-
test, nagu:

17. Oh sa vaene moonamees,
vaka kolme-nelja mees...

18. Mõlemad me moonamehed,
paksu paruni teenijad...
19. Ori mina olen ja orjaks mina jään,
kuni mina elan ja hauda mina lään...
20. Vaene mees ja vaene elu,
kännab põllud, kannab kelu...
21. Kust sa tuled ja kuhu lähed?
Teisest mõisast läksin teise mõisa...
22. Üheksasaja kaheksandal
hommikusel koidukumal...
23. Moona Jaani mõisaorjus
tütatas ära kaelani...
24. Tiina istus tohtri toas,
mõtles Anna oete otsas...

Milliseid talupoja ja mõisniku vahekorda kajastavaid
laule tuntakse?

25. Mats alati on tubli mees,
ei kedagi ta pelga...
26. Ma olema mitte vaarao,
kes lapsed uputa käskma...
(kantnik palub parunit renti vähendada)
27. Oh mina vaene talupoeg,
elan suure mure sees...
28. Moiseküla härra rikas mees,
kolmekümmend mõisat käes...

Mõisnik teostas oma võimu rahva üle endale ustavate abiliste - opmanite, kubjaste, kiltrite jt. kaudu. Rahvas suhtus neisse enda seast võrsunud sundijatesse viha ja põlgusega. Teisiti olid mõnikord lood rehepapiiga, kes sageli varastas ise mõisniku tagant vilja ja pigistas ka silmad kinni, kui rehelised seda tegid. Kas mäletatakse veel laule mõisnike ametmeestest - opmanitest, kubjastest, kiltritest, aidameestest, rehepappidest? Mõnes satiirilises laulus näitaks nutavad mõisniku käsilased taga oma endist võimuaega, nagu:

29. Nääd hakkab aeg siis tulema,
et pean ära minema...
30. Oh mina vilets, vaene mees,
mul selgest seisab silma ees...
31. Tere, tere, külakene,
kus ma olen sündinud...

Kas tuntakse veel teisigi laule mõisa ametmeestest:

32. See Pirni mõisa opman Tiits,
kes enne olnud päris pits...
33. Nääd tahan kurjast kupjast ma
üht lugu teile jutusta...
34. Mõisa kubjas uhke mees,
tubakapiip tal tolmas suus...
35. Ui, ui, ui, ui, upata,
ma tahan kubjast kupata...
36. Kui kilter kupja maha löi

ja kopsud-maksad nahka sõi...

37. Üks junkur paksu kõhuga,
ta seisis mõisa väravas...
ehk
Kord elas meie Eestimaal
veel selle põlve rahva aal...
38. Kubjas, kilter, aidamees,
need on põrgus kõige ees...
39. Kuule sina, kupja kurat,
mitu meest on sinu pärast...
40. Oh sina armas kupjakene,
oh sina kallid kupjakene...
41. Mõisahärral räägiti
rehepapist Jaanist nii...
42. Ma olin moodis moonameesi,
terane teo tegija...
43. Tere, armas rehepapp,
vaat mis magus õllekapp...
44. Kui Järi oli aidamees,
siis tal oli põli kões...
45. Kuule, kilter, Antsu-Jaan,
kus mu kallid saksa saan...
46. Vana rahvas hädas oli,
siis kui mõisa opman tuli...

Raskest elust teist väljapääsu leidmata jätsid paljud talupojad maha oma kodukohta ja rändasid välja Venemaa mitmesugustesse paikadesse, lootes leida seal maad ja paremaid elutingimusi.

Kas tuntakse laule väljarändamisest?

47. Kui ma Peipsi piiril käisin,
Alatskivil seal...

48. Ma lähen siit nüüd ära
kaugele reisima...

Kas mäletatakse laule, millised kajastavad pärisorjuse kaotamist ja mõisate kadumist? Neist oli eriti populaarne laul

49. Oh sa tore Torgu mõis,
olid ükskord au täis,

mida lauldi ka Maasi, Oru, Kolovere, Nehatu, võib-olla teistegi mõisate nimega. Kas seda laulu mäletatakse veel?

Kas teatakse teisigi samasisulisi laule, nagu

50. Ares vana Visba sugu,
neist ei peeta palju lugu...

51. Vana veski põllu mäel
vaatab ikka mõisa pool...

52. Hõissa, poisid, nüüd on voli,
lõppenud on orjapõli...

53. Pole meil enam reheõed,
kedrata ei mõisatõed...

Mõisavastaste laulude juures püütagu ka välja selgitada, kas mõnda neist pole hiljemgi lauldud talusulaste, popside

või kehvikute poolt nende elu-olu kajastusena ja rikaste peremeeste vastu sihituna. Võib-olla on mõni neist lauludest hiljem kuidagi uuele olukorrale kohandatud ja muudetud? Märgitagu ka see, kui nad pärast endiselgi kujul veel lauldavad olid.

II. Usk ja kirik.

Mõisnike võimu agaraks toeks oli kirik. Elas ju pastorigi eesti talupoegade tööst ja vaevast, olles "pühapäeval kirikhärra, argipäeval mõisahärra", nagu ütleb laulgi. Pealegi paistsid "vagad" jumalasurelased ise sageli silma puhtilmlike pahedega, nagu silmakirjalikkus, ahnus ja liiderlikkus. Seepärast on mõistetav, et paljudes lauludes väljendus ka rahva pahameel pastorite, sageli aga kiriku vastu üldse. Sellega puutume kokku juba mõisavastastes lauludes, kuid hulk laule on pühendatud sellele teemale omaette. Kas mäletatakse neist järgmisi:

1. Küll kaua pilved katsid
me taevast Tarvastus...
2. Seal Põltsamaa sees alevis
uut õpetajat valiti...
3. Näüd kokku, vennad vägevad
ja õed õrnad, ilusad...
4. Näüd tulgem kokku, pastorid,
kes pimedust siin külvasid...

5. Kuulsas Riia kubermangus,
Kanepitsa kihelkonnas...
6. "Kristlane ma olen," ütleb mõni mees,
silm mul hunti märkab lamba rõiva sees...
7. Kord manitses üks jäme, paks
ja suure kõhuga kirikusaks...
8. Mida suurem, kallim püha,
seda täiem nende keha...
9. Ükskord Koigi järve äärel
mõtlesin oma elu järel...
10. Tarvastus, seal peeti aru,
kuis võiks keelda seda maru...
11. Aastal seitsmelkümnel oli,
kui üks kiri Tartu tuli...
12. Meie aja noorem sugu
äärmiselt on hukka läind...
13. Mis teen ma, vaene mees,
siin eesti rahva sees...
14. Kambja kerk om väga väike,
teda vaja suures tetä...

Lootes usuvahetusega parandada oma majanduslikku elu-
järke, sai mitmel pool teoks üleminek luteri usust vene
õigeusku. Mitmetes lauludes on juttu sellest usuvahetusest.
Kas mäletatakse veel mõnda neist?

15. Ühte laulu laulan nii suure murega,
mis mul taevast saadet toonekurega.
Et see terve rahvasugu marsib põrgu
pool...

16. Vene risti rinda pandi,
lusikaga pudi anti...

17. Oh ma vaene hull ja rumal,
mis mul teha mul, mu jumal...

18. Riia riikis Pärnumaal,
Kuressaares Saaremaal...

või

Kuressaares Saaremaal
jooksis jutt siis rahva juures...

või

Lähme linna kirjutama,
endi elu kergitama...

19. Kõiges ilma olemises,
ristirahva koguduses...

Sageli leidsid lauludes väljanaermist ka usulahud ja lahuske jutlustavad palvevennad. Kas teatakse mingeid sellesisulisi laule, nagu näiteks:

20. Meie aja palvevennad,
valged kraed neil katvad rinnad...

21. See tõrreusk on kange usk...

Väga huvitavad on mitmesugused jumalasõna ja jumalateenistust välja naervad paroodiad ja pilkelaulud. Neis väljendusid enamasti ka otse usuvastased meeleolud, mis eel-

mistes lauludes siiski sageli puudusid. Olid levinud näiteks palvete paroodiad. Eriti sagedaseks parodeerimise aluseks on "Meie isa" palve:

22. Isameie istu maha...
23. Issameie inkel, trinkel...
24. Issameie istus puus...
25. Meie isa, kes sa oled Tartus... jne.

Või teisi palvete paroodiaid, nagu

26. Oh puista maha pimedust
ja ämbritega hämarust...

Rahva seas levisid ka jutluste või vene kiriku omapärase liturgia naljakad jäljendused. Näiteks mõningate algused:

27. Armsad õed ja vennad ja armastatud
hapukaapsta sõbrad ja verivorsti võerad...
28. Osta Punu, osta Punu, osta Punu...
29. Õpetaja: Sina armas kõster, oled minu
suure halli härja ära varastanud.
Kõster: Mis sa valetad...

Kas tuntakse neid või teisigi kirikuteemalisi paroodiaid?

Milliseid kirikulaulude paroodiaid tuntakse? Alljärgnevalt paar näidet. Eriti levinud on laulu "Ma tulen taevast ülevalt" jäljendused:

30. Ma tulen parsilt palavalt... jt.
31. Püha õõ!
Klassi tõõ!
32. Oh anna tuhat rubla mulle,

see tuhatkordseks teeb mu suu...

33. Meil tuleb abi pettusest,
mis ikka mõjuv olnud...

Kas tuntakse laule, kus on nalja ja pilkevormis kujutatud piiblitegelasi ja -sündmusi:

34. Kui kurat koopas konne sõi
ja vana jumal seda näi...

35. Kai elas ilmas mõnusalt
ja maitstes elumõnu...

36. Kord Iisrael läks reisima
Kaanani maa seest välja...

või

Kord läksin mina reisima
sealt Kananeast välja...

37. Kui ilma sünnib inime,
siis on ta rumal, unine...

Sageli on ka kirikukellade löögihelised naljaks ja pilkeks jäljendatud, eriti palju on selleks põhjust andnud nn. vene usu kiriku kellad oma erineva löögikõlaga.

38. Poslamasla pomm, poslamasla pomm...

39. Tule - jõua, tule - jõua...

40. Till-lill-lill-lill-liputa,
rahakotti raputa...

41. Nälgi! Nälgi! Nälgi...

42. Silku, leiba, silku, leiba...

Kas teatakse eelpool nimetatud algusega või teisigi kirikukellade löökide jäljendusi?

III. Kõlathiskond.

Suureks ühiskondlikke vahekordi kajastavaks laulude rühmaks on kõlathiskonna-siseseid vastuolusid kajastavad laulud. Pärast pärisorjuse kaotamist ja talude päriseksostmist hakkas tekkima oma rahvusest jõukas suurmaapidajate kiht ning vastuolud kõlathiskonnas süvenesid ja teravenesid järsult. Kõik see kajastus ka rahva laulutraditsioonis.

A.

Kõlathiskonna vastuolud väljenduvad kõigepealt taluteenijate ja kehvikute lauludes, milles sulased ja karjalapsed jutustavad oma raskest tööst, väiksest palgast, kehvast toidust, valjust ning ihnsast pererahvast, saunikud ja kehvikud oma vaesest elust. Nii sulaste kui ka kehvikute laulud on suunatud rikaste taluperemeeste vastu, kelle võimu ja üleolekut tundsid ju õieti nii ühed kui teised. Kõigest sellest on endistel taluteenijatel ja kehvikutel kindlasti palju mälestusi. Nende kirjapanekust tulekski alustada. Vastavate olude kirjelduse taustal saavad siis lauldud lauludki praegustele kui ka tulevastele põlvetele enam mõistetavaks. Pealegi aitab nende aegade mälus elustamine kindlasti ka laule meelde tuletada.

Milliseid sulaste ja kehvikute laule veel mäletatakse? Kas teatakse veel selliseid regivärsse, nagu

1. Perenaine, perileeri,

keetsid mulle kingaleenta...

2. Ma vaene vabatme'e naine,
sandikene saunanaine...

Milliseid riimilisi taluteenijate ja peremeeste suhteid kajastavaid laule mäletatakse? Järgnevalt esitatakse näiteks mõningate algusread.

3. Peetri uhke manifest
seal Jaagu-Matsi talus...

(Pilt kulakute joomapeost ja alama rahva mõnitamisest.)

4. Kas sul₂se elu tunned sa,
mis ikka seisab muutmata...

5. Kui jõudis kätte küünlakuu,
siis peremees nii lahke...

6. Ma näen ju kambrist tulema
täkk leiba kahe silguga...

või

- Käekesed, jalakesed,
kas te tahate tööda teha...

7. Mul on üks hea peremees,
kel hapud räimed roaks ees...

(Kas ka mõisatöölised laulsid seda laulu oma peremehe kohta?)

8. Oh mina vaene Lubja Tõnu,
Jüri sulane...

9. Vana Saksi valla sees
elas kitsi peremees...

või

- Vana Harku valla sees... jne.

10. Seal Abjas Vana-Karistes
kord elas ihne peremees...
11. Eile sõin kõrti, täna sõön kõrti...
(sõõgipalve paroodia)
12. Ma tahan jätta maha
sind, kaval kapsaleem...
(kirikulaulu paroodia)
13. Mis sest kõigest kasu on,
et mind eile pekseti...
14. Eesti armsad vennad, õed,
laulge rõõmuga te tõest...
(Peremees tappis tädruku ning poos ta seejärel, et tädruku
surm paistaks enesetapmisena.)
15. Suur himu on mul rännata
kas maad ja ilmad läbi...
16. Ei talumatsi teenida
ei ole miski mõnu...
17. Ma tahan olla kotimees,
ei teeni mina talu...
18. Kas tunnete üht volimeest,
kelle päralt on kõik võimus...
19. Ma mõtlen seepeal väristes,
kui teensin Vana-Karistes...
20. Olen vaene talupiiga,
tööga tehakse mul liiga...

21. Pereeit, mis muretsed,
kas pudru tangud puuduvad...

(Kas seda laulsid ka popsaid - saunikud?)

22. Kui peremees põldu kündma läks,
siis sulane taga vaatma läks...

23. Kes karja koju ajab,
see vaene karjalaps...

24. Oh mina vaene karja Tõnu,
alati saan halbu sõnu...

25. Peremees, peremees, anna orjal süta,
ori annab härjal süta...

26. Mul tuli kiri Tallinnast,
mis sõber saatis mulle...

27. Peremees tegi palju paha,
pani paksult pahma maha...

Milliseid popside ja kehvikute elust ning vahekorrast rikaste peremeestega jutustavaid laule mäletatakse? Kas tuntakse näiteks järgmistel värssidega algavaid:

28. Oh mina vaene talumees,
elan külast kaugel maal...

29. Sõidaks kosja, pole saani,
pole tätku toredat...

või

Võtaks naise, pole talu,
pole raha koti sees...

30. Ma olen kehva põllumees...
31. Ma stündisin seal ilmale,
kus puudus pruudiks mehele...
32. Paide kreisis Järvamaal
ja Metsala külas Karinal,
seal on üks mölder, moodis mees...
33. Oh mina vaene, kus minu naine?
Naine magab surnuaias...
34. See vaene saunahurtsik
on röömupäevi näind...
35. Noorelt on ema mind ilmale kandnud,
kohalt on isa mind orjama pannud...
36. Rikka peremehe juurde
tuli vaene saunamees...

Taluteenijate ja kehvikute laulude juures püütagu välja selgitada, kes üht või teist laulu laulsid. Kas näiteks sulaselaule laulsid ka popsid ja väiketetalunikud ja ümberpöördukt. Võib-olla ühed laulsid seda üht-, teised teistmoodi? Muidugi küsitletagu ka, mis ajast need laulud pärit on ja kui kaua nad lauldavad olid. Kas ehk mõni pole tekkinud juba mõisate ajal?

"Ühiskondlikke vahakordi külas peegeldavad ka vaeslapse- ja kerjuselaulud. Kurb oli vanasti vaeslaste põli - puudus neil ju isa-ema hool ja hellus. Teenides endale ülalpidamist võõrasvanemate juures, pidid nad sageli tegema ülejõukäivat tööd, millele lisaks mürgitas nende lapsepõlve veel alan-

dus ja mõnitamine. Briti kaunid on meie regivärsilised vaeslapselaulud. Kas leidub veel nende teadjaid? Kas mäletatakse näiteks laule, milles jutustatakse, kuidas vaeslaps käib isa või ema hual, paludes teda üles tõusta? Järgnevalt esitatakse veel mõningate regivärsiliste vaeslapselaulude algusi. Kas mäletab keegi neid laule?

37. Seni olin kodus kullakene,
oma majas marjukene,
kuni oli eideke elussa...

38. Nõnda halba vaenelapsi,
kui on halba hagune aeda...

39. Jätsid mu vara vaeseks lapseks,
tedrekeseks tee peale...

40. Peretütar, neitsikene,
istub seal ilumäella...

Kas tuntakse muidki regivärsse vaeslapsesest? Milliseid uuemaid vaeslapselaule teatakse? Meeldetuletuseks nimetatakse allpool mõningate algusread:

41. Ma vaenelaps, ma üksik lind,
kui raske on minu süda...

42. Oh, see on üks hale lugu,
et see vaeste laste sugu...

või

Isa on mul ära surnud,
ema arm on hua põhjas...

või

Võõra leib on valus süda,

seda sõõn ma nutuga...

43. Mina küll, mina küll vaene laps,
ilma emata kanake...

44. Tuleb see puulba õdage,
muu läävä esäsile...

45. Mulla alla mateti
minu isake...

46. Kes nee omma, kes sääil laulva
pärast päiva õdangul...

Lauludele lisaks küsitagu ka, mida teatakse jutustada orbude olukorra kohta mineviku külaühiskonnas. Kas vald või küla abistas neid kuidagi? Kuidas korraldati vaeslaste käekäiku linnas?

Samuti küsitagu, mida teatakse rääkida kerjustest. Kas tuntakse ka mõningaid laule kerjustest, näiteks järgmisi?

47. Halastage, halastage,
ühe vaese lapse peal...

48. Ma olen vaene rüüdesant,
mul pole muud, kui kepp ja kott...

49. Ma olen vaene mees
ja teises ilmas kohtumees...

50. Tere õhtust, peremees,
minu kõht on tühi...

51. Ma vaene sant ja kerjaja,
käin, kõnnin kepi, kotiga...

52. Oh mõlder, miks sa ehmatad,
et kuuled santi tulevat...

53. Oh mina vaene Oja sant,
ei ole mul muud kui kepp ja kott...

Milliseid sandilaule veel teatakse?

B.

Teise suure rühma külaühiskonna-siseseid vastuolusid kajastavate laulude hulgas moodustavad laulud, mis on suunatud talurahva keskel tekkinud saksastumis- ja linnastumistungi vastu. Pilkenoolte alla võeti rikkad vanemad, kes oma lapsi "saksaks" koolitada tahtsid, neiud, kes unistasid linna minekust ning põlgasid lihtsat talupoissi, kõik, kes end linnas "kergema elu peale" või ka maal jõukamale järjele upitada püüdsid või sinna juba jõudsid ning siis end saksemaks pidasid ja teistele ülevalt alla vaatasid. Sageli väga vaimukate vemmälvärssidena, aga vahel ka tõsisemas toonis kajastavad need laulud omaaja tüüpilist sotsiaalset nähtust.

Milliseid linnastumise ja kadakasaksluse pihta sihitud laule mäletatakse? Kas tuntakse järgmiste sõnadega algavaid või järgmisi värse sisaldavaid laule:

54. Talunaiseks ma ei taha,
talunaise põlv on paha...

või

Ketra lõnga, aja pooli,
parem lähen linna kooli...

55. Kui tahad linnaneidu võita,
ta vastu truudust, armastust...
56. Kena, priske neiu olen,
igatühe omaks tulen...
57. Lõbus elu ilma peal
on tütarlastel noores eas...
58. Ükskord ütles Minna:
"Mamma, luba linna..."
59. Hõissa poisid, ma läen linna,
kus need suured saksad, sinna...
60. Oh neiu, hoia selle eest,
et sa ei saaks saksa meest...
61. Mina olen kuulus mees
selle laia ilma sees...
62. Juku, Eedi, kõik nad vaatvad,
üksi rikast neitut tahtvad...
63. Seal metsanurgas, Kivisilla talus
elas kena Mannike...
64. Ai Vaispere vallas Kudinal,
seal Saare mõisa lähedal...
65. Tütarlapsi palju ilmas,
kõik nad tahtvad poiste silmas...
66. Nüüd olen mina leeris käind
ja lapsepõli mõnda läind...

67. Kübar pähe, leier taha,
kleidisaba maani maha...

või

Karvasaapad ja prunellid,
kas mu peal ei vaata sellid...

või

Hõissa neiud, saaksin mina linna,
kus kõik saksad saavad, sinna...

68. Hans oli vana Hansu poeg,
kõik küla kiitis tema tööd...

69. Kus Mihkle Mihkel kuulus mees
selle suure Mäla küla sees...

70. Kui sul nõu on kosja minna,
ära otsi rikkaid siis...

71. Kui teil soov on kuulda,
tahan teile laulda...

72. Mul mamma seitse lehma peab
ja papa vabrikant...

73. Suures-Kuntas Sunda mõisas
elas kubjas-valitseja...

või

Oh sa tuhat seda nalja,
kes taht kuulda, tulgu valja...

või

Ühel mõisa kupjal oli
kolm ilusat tüdrukut...

74. Mis on Sõõru Andres saand,
et ta tütreid koolitand...
75. Poisid, mis te ootate
ja kallist aega viidate...
või
Ema korjas musti villu,
vahetas ja kauples palju...
76. Küll kurblik on poissmehe elu,
heameelega võtaks ma naist...
77. Simmer Hindrek ist ein lingen,
Meine Seele hin nicht liebt!
78. Höret alle leibes Leute,
Noor ja vana, Gross und Klein...
79. Tere, kus peremees?
Isand künnab, emand läpsab...
80. Ma olen vaene talupoeg
ja igavaks jääb minu aeg...
81. Sauna Tõnu tütar Anna,
see läks saksa teenriks linna...

IV. Linnaühiskond. Töölislaulud.

Väga vähe on meil seni kogutud linnafolkloori. Sedaenam on nüüd aeg seda lünka täita. Oleks vajalik kindlaks teha, milliseid laule linlaste seas üldse tunti. Linna siirdunud

talupojad tõid palju laule endaga kaasa. Kuid linnas tek-
kisid ka oma laulud. Mõned neist võib-olla levisid hiljem
maalegi. Kõike seda oleks vaja välja selgitada. Käsioleva
käsitluskava seisukohalt pööratagu aga erilist tähelepanu
neile lauludele, mis kajastavad otseselt linnarahva elu ja
sotsiaalseid vahekordi linnas nii tsarismi ajal kui ka ko-
danliku vabariigi päevil. Nende kirjapanekul pütatagu tingi-
mata selgitada, mis ajal üks või teine neist käibele tuli,
kuivõrd populaarne ta oli ja kui kaua püsis lauldavana. On
näiteks teada, et nii mõnigi tekkis juba tsaarivalitsuse
ajal, kuid oli väga levinud ka hiljem. Neis lauludes jutus-
tatakse tööliste ja ametnike elust, piitsutatakse tööinimes-
te arvel elavaid vabrikante, majaomanikke, kes nõõrivad üür-
nike või täidavad taskuid oma kõrgelt kindlustatud majade
süttamisega, poepidajaid, kes petavad ostjaid. Vahel antak-
se üldisem pilt mõne linna elust, kirjeldades sageli pilke-
toonis seal valitsevaid olusid ja paljastades selle väär-
nähtusi. Mõnes laulus kõneldakse lähemalt vabrikutööliste
elust. Neile on lähedased kaevandustööliste laulud, mis on
seetõttu liidetud selle peatükiga.

Kas mäletatakse veel linna- ja vabrikuelu kujutavaid
laule, näiteks järgmiste algusriidadega:

1. Tallinn, see käib üle kõige,
üle kõige linnade...
2. See armas Tallinn on kena linn,
nii palju ilu on näha siin...
3. Kuressaare nõiduv ilupark ja mereäär,
Torilaid ja paadisadam, sirav Sõrvesäär...

4. Üks linnake siin ilmas on,
mis rikas nagu Babilon...
5. Nalja toome tänna Narvast,
nagu seda mujal harvast...
6. Väljaspoolt ta ausa moega,
ausalt kaupleb kraamipoega...
7. Kõik minu majapidamisel
kaks last võib olla tüünilisel...
8. "Tulekahju, tulekahju!"
rahvas kisendab...
9. Kas tunned meest, kes õhtu hilja
veel laua ääres higistab...
10. Kepiga isand kõndimas käib,
kõrgemast seisusest olema näib...
11. Püksata, püksata
pean töösse minema...
12. Üks paigake siin ilmas on,
kus valitsemas riid ja jonn...

Kas kalaranda tunned sa...
13. Kolletanud langvad Kadriorus
lehed puudelt murupinnale...
14. Karjääris töötab naine
just nagu vana mees...

15. Kas tunned maad, kus turbarabas
nii õõd kui pãevad tõõtab press...
16. Kui sa elad Tallinnas,
siis kuuled sa ka toru...
17. Nõõd lähõeb jälle pãike looja
ja lõpeb pãevatõõ...
18. Pãeval ma vabrikus orjan,
kasarmus vaevlen ma õõd...
või
Hommikul vilistab seitse,
tõõle pean minema ma...

V. Kodanlik riik ja kapitalistlik õhiskond.

Rahva seas on tuntud ka niisuguseid laule, mis pole seotud ainult kõlathiskonna või linnaolustikuga, vaid kritiseerivad õldisemalt kodanlikku riiki ja kapitalistlikus õhiskonnas esinevaid vããrnãhtusi. Neis paljastatakse kodanliku valitsuse ja parteide tegevust või õldse kapitalistlikku korda, kus õhed teevad tõõd, selle vilja maitsevad aga teised. Selliste laulude puhul on enamasti tegemist poliitilise satiiriga. Rahva seas liikus aga ka palju selliseid laule, millel pole otsesest poliitilist hoiakut, vaid mis lihtsalt arvustavad õhiskonnas esinevaid vããrnãhtusi, nagu rahahimu ja rikastumisõõõ, joomine jm. Vahel kõõlab sellisest laulust aga lãõbi ka otsesem kodanliku riigi kriitika.

Milliseid kodanlikku riiki ning õhiskondlikke vããrnãhtusi

paljastavaid laule tuntakse? Laulude kirjapanekul püütagu ka välja selgitada, millised neist tekkisid juba tsarismi ajal, millised eesti kodanliku vabariigi põeval ja millised varem tekkinud lauludest kodanlikus eesti riigis edasi elasid. Kas mäletatakse veel järgmisi laule ja teatakse andmeid nende levikust:

1. Kui kungla rahvas kuldsel a'al
kord vabariigi lõivad...
2. Üks asi praegu meelde tuli,
mis südant vaevamas mul ammu oli...
3. Tahmased näod ja karedad käed,
väsinud kehad, kus kedagi näed...
4. Üks laulab: "Hapu on mu meel
ja kurvalt kõlab minu keel..."
5. Võta nüüd Jürinet - duumasaadikut kiita,
valitud mehele tarvis on au üles näita...
6. Oh meie doktor Hermann,
jää oma "Hüüdjaga"...
7. Oktobrist läks kiideldes duumasse,
tsaar ütles hoobeldes temale...
8. Nella hüütab: "Hõissa,
nüüd mul palju poissa!"
9. Nüüd üles, üles kõik erealaste väed,
me tormame tööliste riiki...

10. Rõõmsalt vene linnas
kõndis ennem jalg...
11. Mihklid kõik ministriks pandaks,
nahkportfellid kaela antaks...
12. Mereseadus välja antaks,
riigi piires maksma pandaks...
13. Ah sa imeline valu,
nelikümmend tuhat talu...
14. "Kõik rahvas tõe mütsi alla!"
nii karjutakse alati...
15. Brasiilia.
Oh Kuste, oh kuule,
ehk on see vast luule...
16. Kassahoidja jälle minu
kassa tühjendas...
17. Vaevalt läheb see kuu mööda,
suuri lahinguid ei lööda...
18. Kas tunned maad, mis Sibula saartest
kõib viinaveo saarteni...
19. Taevaliidu õpetaja,
õppekomando lõpetaja...
20. Vanasti elati ilmas
lõbusalt justkui pulmas....

21. Noormees mõtles, pidas plaani,
kuidas rikkaks saada võis...
22. Oh sa kolm kord kuri raha,
oh sa põrgu pärandus...
23. Rahva kasuks sulle võtan,
iseennast ohverdan...
24. Raha paneb rattad käima,
kas sa seda ei tea...
25. Kes on rikas, kannab sametnahast kingi,
kes on vaene, vandib paljajalu ringi...

Ühiskondlikke vastuolusid kajastavad ka vangilaulud.

Klassiühiskonnas olid ju kohus ja karistusvahendid kõigepealt kurnajate huvide kaitsjaks ning vägivallavahendeiks rõhutute vastu. Esines muidugi ka otsest kuritegevust, kuid üks sellegi juured peitunud suurel määral sotsiaalses pinnases. Rida vangilaule on seotud revolutsioonistõundmustega, seepärast on neist kõneldud revolutsiooniliste laulude küsitluskavas. Paljudel pole aga otsest seost mingi ajaloolise sündmusega. Ometi aitavad need täiendada pilti teatud ajajärgust meie rahva ajaloos. Osa vangilaule pärineb juba tsarismi ajast, teised on tekkinud kodanlikus Bestis. Esimestest tunti näiteks järgmisi laule:

26. Näüd kuldne päike kadund,
mis ilma valgustas...
27. Kui priiuses ma elasin,
ei võinud arvata...

28. Maantee ääres kurvalt istun,
lõhun katki kivisid...
29. Päike tõuseb ja läeb looja,
vangikambrid pimedad...
30. Seal Siberis, Baikali taga,
kus põlised metsad ja mäed...
31. Seal vaikses Rakvere linnas,
seal vastu vene kirikut...
32. See minek siit Viljandist
kurvastab mind...
või
Tallinnast nüüd ära minna,
see kurvastab mind...

Kas see polnud tuntud ka nekrutilauluna?

33. Vaikne õõ, sa varjad
üle looduse...
34. Veel ükskord mul avage ukсед,
laske välja veel üks silmapilk...

Kas neid lauldi ka kodanlikus Eestis? Milliseid peale
nimetatud tsaariaegsete vangilaulude veel tuntakse?

Milliseid kodanliku Eesti vabariigi ajast pärinevaid
või ümber kujundatud vangilaule teatakse? Kas järgmiste lau-
lude laulmisest on mälestusi?

35. Jutusta, mu vangikamber,
need, kes siin enne mind...
36. Minu elupäev on raudne vöö,

mu taevas - kivivõlv...

37. Mõõdas minu nooruspäevad,
läänud rutuga nad...

38. Väikses vaikeses Rakvere linnas,
vaikse oja kalda peal,
ehitatud kivist maja...

(Tuntud ka Tallinna, Narva ja Valga linna nimega seostatult.)

VI. Revolutsioonid.

Eesti töörahvas on kirjutanud ajalukku palju kangelaslike lehekülgi. Rahvalaul aga, mis üksiku inimese elu kui ka kogu rahva saatuse endasse põimis, saatis eesti tööliisi ja talupoegi ka revolutsioonilises võitluses. Kuid sel ajal oli juba trükisõnagi sügavale rahva sekka tunginud, mistõttu laialt levis ka kirjandusliku päritoluga laul. Et revolutsiooniliste laulude kohta juba eelmises bulletinis käsitluskava ilmus ("Koguge mälestusi ja laule 1905.-1907.a. revolutsioonisündmustest"), ei hakka käesolev käsitluskava enam kordama seal nimetatut. Esitatakse vaid mõningaid seal mainimata näiteid 1905.-1907.a. revolutsiooni kajastavaist lauludest ja lisatakse näiteid hilisemate aastate revolutsioonisündmustega (Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, Saaremaa ülestõus jt.) seotud lauludest. Viimastest ei ole küll kuigi palju nimetada, sest otse valitseva korra vastu suunatud laule pole ju kodanliku korra ajal nimetamisvõrselt kogutud ega saadudki koguda. Kuid hiljemgi pole seda veel küllalt süstemaatiliselt tehtud. Et paljusid

laule on kindlasti lauldud hiljemgi kui ajal, millest nad jutustavad, ning teiseks, et reast lauludest ei ilmne otseselt, millist ajajärku nad kajastavad, pole järgnevalt näiteks esitatud laule sisuliselt rühmitatud. Käsitlemisel aga püütagu tingimata välja selgitada, mis ajal üks või teine laul tekkis ja levis ning peetagu silmas üldse kõiki käsitluskava üldises sissejuhatauses esitatud küsimusi. Kindlasti pandagu kirja mälestusi nii 1905. kui ka hilisemate aastate revolutsioonilistest sündmustest, streikidest, miitingutest, salajastest ja legaalsetest koosolekutest, tööliste ja talupoegade relvastatud väljaastumisest, valitsuse surveabinõudest ja arveteõiendamisest võitlejatega - üldse kõigest, mis puudutab meie rahva revolutsioonilise võitluse ajalugu. Eriti pööratagu aga tähelepanu sellele, kuidas kajastus kõik see laulus, ja samuti, kuidas laul sellest otseselt osa võttis. Mida lauldi miitingutel, demonstratsioonidel, milliseid laule lauldi sel ajal salaja, milliseid loeti, milliseid levitati käsikirjaliselt, millised revolutsioonilisi sündmusi või meeleolusid kajastavad laulud üldse nii või teisiti rahva seas levisid? Meeldetuletuseks esitatakse nüüd jällegi mõningaid näiteid:

1. Hurraa, üles töölised!

Vaikida ja kõhelda kauem ei maksa...

2. Edasi!

Kaua nad orjuses kinni meid hoidnud,

jäädavalt ikkesse kõita meid püüdnud...

3. Kes on, kes kulda mullast loob,

kes rauda, kivi taob...

4. Võtkem nädid, vennad, kõik rahvale vaba-
dust nõuda,
kaua me kannatand, kaua me orjuses ol-
nud...
5. Ei kevadest meil rääkida
veel kuigi palju tohi...
6. "Ära usu iga meest,
paljud valmis raha eest...
7. Sõjamehed ratsutavad,
kuulipildujad on väljas...
8. "Ära oma jalgu
lumest puhasta...
9. Vabrik ja vangla asuvad mäel,
üks paremal neist, teine vasemal käel...
10. Hoia oma keelt
marsseljeesi eest...
11. Sa aastakümneid Haljalas
ju olid jutlust pidamas...
12. Metsad kaovad silmanähes,
hinnad tõusvad kõrgele...
13. Rittmeister von Sievers on vagusas ko-
dus,
kus külluses õnne võiks maitseda ta...

14. See Martna hingekarjane
on musta ronga sarnane...
15. Oh pütta ennast, põhjatuul,
mu armsa juurde kanda...
16. Nüüd maa on vait, kõik linnud juba unes,
jõe kohin kuuldub vaevalt veel...
17. Vaiki, vaiki, suukene,
tasa, tasa, keelekene...
18. Varsti saan ehk türmituppa,
pea ehk veeren vangikotta...
19. Oi, oi, oi, oi, hukka läeme.
Miks nii hirmsast peksta saame?
20. Ausus, õigus kahekesi
kõndisivad kurval meelel...
21. Vaat mees viissada hoopiga saab,
et poega kõrgest koolitab...
22. Kuressaares Roomassaare rannas,
mere kaldal kruusamägedes...
23. Tasa, vaikselt sõudvad pilved
õhtutaevast ülesse...
24. Sa ütled, et õiguse olla
nad meilt ära röövinud...
25. Suuri kehvi hulki juhivad
väike mustamantli salk...

26. Mind Kadriorgu matke,
kui ükskord suren ma...

27. Oh kapitalismus,
sind kummardan ma...

("Kodanlase hõmn".)

Kas revolutsiooniliste lauluparoodiate kõrval tunti ka näiteks revolutsioonilise sisuga "Meie isa" palve paroodiaid, nagu

28. "Meie isa, kes sa oled Peterburis,
Moskvas sai sind pühitsetud...?"

VII. Sõjad ja sõdurielu.

Aegade jooksul on Eestimaa olnud mitmete sõdade tallermaaks. See on andnud ainet paljudeks lauludeks. Kuid laule on loodud ka neist sõdadest, mis küll otse Eestimaast üle käinud pole. Enamasti on need sõjad, milleks Vene tsaarivalitsus oma armee täienduseks ka eestlastest sõdureid nõudis. Tuntud on aga ka sõdurite-ajateenijate laule, mis jutustavad rahuaegsest sõdurielust.

Mitmed sõdadest ja sõdurielust jutustavad laulud elasid kauem ajast, mille otsese kajastusena nad stündinud on. Tekkinud mingi sõja päevil ja võib-olla vahepeal ununemagi hakanud, on nad uue sõja ajal jälle ellu ärganud ja sõdurilauluna levikut leidnud, sageli uute oludega kohandatult või ühendatult mõne teise lauluga. Seepärast jälgitagu iga laulu kirjapaneku juures hoolega laulu levikuaega. Ärgu unustatagu muidugi lisamata ka, kus seda lauldi ja kes laulis - kas ainult sõdurid või tunti neid laiemaltki. Võima-

luse korral püütagu välja selgitada ka, kust laul pärit on - kas mõni näiteks pole loodud mingi vene sõdurilaulu eeskujul ja viisil.

A. Laulud sõdadest.

a. Vene-Prantsuse sõda.

Meie rahva seas liikus mitmeid 1812.a. Vene-Prantsuse sõjaga seotud laule, milles jutustati prantsuse sõjaväe sissetungist Venemaale, maaliti pilte lahingutest, Moskva põlemisest, räägiti prantslaste põgenemisest Venemaalt ja lõpuks Napoleoni surmast:

1. Üks hirmus sõda Venemaal,
seal Moskva linna all...
2. Kas te, vennad, mäletate
seda Prantsussõja aega...
3. Üks Venemaa husaar
sai prantslastest seal vangi...
4. Viissada tuhat tulevad
ja meie maa sees sõdivad...
5. Kui Saksamaa on ikke all,
siis suurustab ta Venemaal...
6. Tõest kasakad on Venemaal
üks vapper rüütli sugu...
7. Hale lugu oli seal,
seal Korodino lagedil...

8. Seal Äraneetud saarel
see kuulus kuningas...

9. Kui hirmsast möllab tuli Moskvast...

Kas mäletatakse neid või teisigi laule Vene-Prantsuse sõjast?

b. Krimmi sõda.

Krimmi sõjast jutustavad laulud tavaliselt naljatoonis, pilgates "inglismanni" ja "prantsust", kes koos Türgiga Venemaa vastu sõdides tubli vene sauna said. Kas mäletatakse laulu Krimmis sõjast, mis algab sõnadega

10. Kuulgem, vennad, kuulgem, kaimud,
põrgust tõusvad kurjad vaimud...

või

Inglismannil, mis tal viga,
tustis nagu pahur siga...

või

Prantsus, kui ta Moskva tuli,
mõtles, et see nali oli...

või

Vene keisri au ja ilu
on kui sooja vihma vilu...

Milliseid Krimmi sõja laule veel teatakse?

c. Vene-Türgi sõda.

Vene-Türgi sõda kajastub eesti uuemas rahvalaulus. Sellest jutustatakse sõjast osa võtnud eestlasest sõduri pilguga. Kas mäletatakse järgmisi või muidki laule sellest sõjast:

11. Kui noorelt mina mängisin
mu vanemate põlve peal...
12. Seitsmekümne kuuendal,
kui meid ära kutsuti,
Peeterpervoi krepasti...
13. Üks ususõda oli seal,
see võrst Rumeeni piiri peal...
14. Oh kroonu, sinu teenistus
on meie elu rikkunud...
või
Oh noored mehed Bestimaalt,
teid kutsub kroonu ära sealt...
või
Kord tuli kiri keisri käest,
et tuli tõusnud Türgi väest...
15. Oh Karss, oh Karss,
kui mängid tal üks marss...
16. Et mitu sõpra sõpradest
on ära lahkund igavest...
17. Kuulge, kõik Euroopamaa
ristivennad, Venemaa...

d. Vene-Jaapani sõda.

Tsarismi armetu lüüasaamisega lõppenud Vene-Jaapani sõda nõudis süütuid ohvreid ka eesti rahva poegade seast. Mitmed lauludki jutustavad sõduri surmast kaugel vaenuväljal:

18. Ju mitu päeva kestab hirmus sõda
ja tuhanded on langend võitluses...
19. Seal kaugel Mandžuuria väljal
üks surnud soldat on maas...
20. Seal taga kaugel Jaapanis
maa verest punane...
21. Näüd, näüd on nad vihases võitlusetormis
kaugel Mandžuuria väljade ees...

Milliseid neist lauludest veel mäletatakse? Kas teatakse teisigi Vene-Jaapani sõjaga seotud laule, nagu

22. Kord tõusis kaugel ida pool
üks jutt meil liikuma...
23. Üheksasaja viiendamal
ristirahva armuajal...

e. Esimene Maailmasõda.

I Maailmasõjast on meie rahva seas levinud põhiliselt kahesuguseid laule. Ühed on nagu omapärasteks ajaloo luulendusteks. Neis räägitakse, kuidas Saksamaa juba ammu "noris tüli, kuni viimaks sõda tuli", kuidas "Saksa Villu" ja "Austria Joosep", kellel vahepeal siiski elu kibedaks läks, endale "abiks nuuskisid" Türgi sultani jne.

24. Türk, Austria ja Saksamaa
meid tahtvad puruks tallata...
25. Ammu oli oota juba,
et tuleb suur Euroopa sõda...

26. Ta nagu lõvi lähenes,
kuid kaugel väe taga...
27. Saksa Villu lossi rõdult
pidas kõne rahvale...
28. See juhtus suvel juulikuul,
Itaaliast puhus palav tuul...
29. Oh vaatkem väikest Villukest,
tema liigub tasahiljukest...

Kas tuntakse veel nimetatud algusega või teisigi sellesisulisi laule?

Olid olemas ka mõned võitluseks üleskutsuva laadiga laulud, nagu

30. Besti mehed, astke julgelt ette,
ärge vaenlase ees väriske...
31. Näüd, eesti mehed, ülesse,
sest luuramas on vaenlane...

Kas nende laulude tundmisest ka andmeid leidub?

Mitmed laulud jutustavad rindeelust ja sõduri saatusest sõjas. Neis lauludes nagu elustuvad lahinguväljad kaitsekraavide ja inimelusid niitva kuulirahega, kanduvad meieni sõduri mõttemõlgutused, kellele iga hetk võib tuua surma kaugel kodumaast ja omastest, ning kelle hauaküngast siis ei ehi iialgi lillepärjad ega kasta omaste pisarad. Kas mäletatakse veel sellesisulisi laule?

32. Kaugel kodust, Galiitsia pinnal
sõdur lamab, haavatud rinnal...

33. Kaugel saksa piiril
mullakoopa sees,
magab surmaunes...
34. Ju paistvad tähed kõrgel õhus,
kuu oma valgust kallab ka...
või
Kuu paistab, tähed hiilgvad taevas
oma nõidusliku iluga...
35. Kaugel, kaugel vaenuväljal,
Augustovo metsa all...
36. Kaugel Karpaheti mäe harjal
hiilgab õõsel väike tuluke...
37. Ma armastan lahingumõllu
ja suurteki sülgavat suud...
38. Ära mine, ära mine,
minu kullakallis mees...
39. Mul lapsepõlves kirjutati,
kuidas välja näeb pörguriik...
40. Lõpeb hirmus sõda,
tuleb rahuaeg...

Kas mäletatakse teisigi laule I maailmasõjast?

f. Landesveeri interventsioon.

Kas mäletatakse laule, milles jutustatakse saksa inter-
ventide, nn. landesveeri purukslõõmisest, näiteks järgmisi:

41. Hiljaaegu eesti poisid
Riia linnas võõrsil käisid...
42. Landesveer see marssis läbi Läti küla
tänava,
korraga eest leidis ta Eesti riigi vä-
rava...
- või
- Läksin mina, läksin mina läbi küla tänava,
korraga eest leidsin Eesti riigi värava...
43. Meie vaprad eesti vennad
käivad läbi maad ja linnad...
44. Kui eesti poisid suisel a'al
kord läksid saksu lööma...
45. Sõduride, noored vennakesed,
kus on teie vennad?
Meie vennad peksvad landesveeri...

*

Kas tuntakse järgmisi laule:

46. Mis nutate te, noored mehed,
kurvastate, kulla pruudid...
47. Mets ohkab raskelt kurvastuses, valus,
et purustanud teda hirmus kuul...
48. Ta sängitati kaugemale kodust
seal võõra mulda magama...

Mis ajal need laulud olid levinud ja millistest sõdadest need jutustavad?

Täielikult puuduvad meil andmed lauludest, mida kasutati Kodusõja ajal Punakaardi eesti väeosades. Käsitletagu kindlasti toleaeegseid rindevõitlejaid. Praegu mäletatakse veel hästi saksa fašistide vastu suunatud Suure Isamaasõja aegseid laule. Taetavasti tekkis ja levis neid nii Eesti laskurkorpuse võitlejate ridades, Nõukogude tagalasse evakueerunud eestlaste seas kui ka fašistide poolt okupeeritud Eestis. Pandagu kirja ka need laulud. Pärast täiendavate andmete kogumist avaldame bülletäänis ka nendest lauludest ulatuslikuma käsitluskava.

B. Sõdurite - ajateenijate laulud.

a. Nekruti- ja soldatilaulud.

Palju rahvalaule on seotud tsaariaegse sõjaväeteenistusega. Oli ju soldatiks minek rängaks ja ebameeldivaks kohustuseks. Lauludes kajastubki sageli kurb jumalagajätt kodu, omaste ja sõpradega ning kurtmine pika ja vastumeelse soldatielu üle. Mõningad laulud on aga ka humoristlikku laadi, kujutades enamasti liisuvõtmist ja noorte nekrutitega soldatiks mineku eel läbiviidavaid protseduure. Soldatiks minekust lauldi nii regivarssides kui ka uemates riimilistes lauludes, sealjuures mitmed laulud sisaldavad mõlemaid vormitunnuseid. Kas mäletatakse veel nekruti- ja soldatilaule, näiteks järgmiste ridadega algavaid:

1. Muiste polnud liisu võtmist,
ega poistel õnne katsmist...

2. Enne oli sest kõll ime,
halva rahva lapsi püüti...
3. Seniks oli elu meie maal,
kui oli Kadrina kuningas...
4. Kui mina olin noor ja ilus...
5. Oh ma vaene kroonumees!
Kui ma mastist maha kukun...
6. Oh ma vaene kroonumees,
olen suure mure sees...
7. Olin alles aiva noori,
kasvu poolest kaunis suuri...
8. Nüüd tuleb vene võttemine,
soldatite saatemine...
9. Nüüd on nurgas noored mehed,
peidus pere poisikesed...
10. Tallinnast kraminek,
see kurvastab mind...
11. Toome laia lossi alla,
seal minu pea piirati...
12. Mind viidi linna, mind viidi linna,
mind viidi linna liiskema...
13. Kroonu annab raha, riiet,
kroonu annab süda, juua...

14. Mind pandi kroonut teenima,
mu luu ja liha väriseb...
15. Kui mõisas kohut mõisteti,
siis nagu siga tapeti...
16. Kakskümmend aastat olen ma
siin Eestimaa (või Liivimaa) peal
kasvanud...
17. Enne oli mehi vallas,
kes ei olnud liisu killas...
või
Enne oli põli raske
pea see kandis palju vaske...
18. Kui noorelt mina mängisin
mu isa, ema süle sees...
19. "Ära lähed sina, kus jään mina?
Sandi saksa alla...
20. Kui teada anti minule,
et ma läen Võru linnasse...

Laulude kõrval pandagu kirja ka mälestusi tsaariaegsest sõjaväeteenistusest - keda ja kuidas võeti nekrutiks, kuidas neid ära saadeti, kuidas suhtuti sõjaväekohustusse, mida mäletatakse soldatielust.

b. Kodanliku vabariigi ajateenijate opositsioonilised laulud.

Eesti kodanliku vabariigi sõdurite-ajateenijate laulude hulgas leidub palju selliseid, mis on kantud ühiskondliku

protesti meeletust. Sageli kõneldakse sõdurielust terava ironiaga: pilgatakse ülemusi, sõdurite halba toitmist, naeruvääristatakse igapäevast rividrillilisundust ja väljendatakse vastumeelsust ajateenistuskohustuse vastu üldse. Vahel kõlab neis lauludes ka protestinoote kodanliku riigi ja selle valitsuse vastu. Milliseid opositsioonilisi sõdurite-ajateenijate laule mäletatakse? Kas tuntakse järgmisi:

21. Üks paigake siin kroonus on,
kus arstitud saab kõik su jonn...
22. Üks paigake siin ilma sees,
kus püssi kannab iga mees...
23. Tahan teile laagrielust natukene laulda,
palun teid kannatlikult seda siis kuulda...
24. Kaitseväes, kaitseväes
võim on ülemate käes...
25. Üks paigake siin ilmas on,
kus kadunud vabadus ja õnn...
26. Kas tunned maad, mis Hannaküllast
käib vana Helgi jaamani...
27. Kas Kurtna laagrit tunned sa,
see sõdurite piinaja...
28. Las mind minna, las mind minna
peavahti Tallinna linna...
29. Näüd sõdur olen ma,
ei saa seda salata...

30. Kõik vanast ajast parunid
meil Eestist välja kolgiti...

31. Meil kätte jõudis pühapäev,
ei linnalubasid me näe...

Eriti terav ühiskonnakriitika väljendus sõdurite seas
levinud "Meie isa" palvete paroodiates, nagu

32. "Meie isa, kes sa oljed Toompeal..."

Kas mäletatakse selliseid paroodiaid? Märgitagu seegi,
kui teatakse, et neid tunti, kuid on nüüd ununenud. Samuti
tuletatagu meelde, kas ei tuntud mingi sõjaga seotud ühiskond-
likku protesti väljendavaid "Meie isa" palvete paroodiaid.

TÜ RAAMATUKOGU

10300015905518

